

ŠEZDESET SEKUNDI

Išao sam u peti razred osnovne škole. Četvrti maj 1981. je, čini mi se, bio ponedjeljak i nisam siguran da li smo bili prva ili druga smjena. Prozori kabineta za likovno gledali su na mahovinom zaražen potporni zid, pa je od prvog časa jutarnje smjene sve podsjećalo na tvrdoglavi sumrak koji oklijeva i nakon posljednjeg časa, da iz školskog dvorišta, kao svi đaci, trkom i uz dernjavu, šmugne pod noć. Kao i sve prizemne prostorijske osnovne škole "Hasan Kikić" i prozori kabineta za likovno bjehu ukrašeni crnim rešetkama. Bilo je kasnih poslijepodneva, ma o kom dobu dana da se radilo, kada je u kabinetu za likovno postojala samo jedna ideja: pobjeći! Želja je bila jača kako je melanholijski tog prostora – s jeseni, kad je po potpornom zidu i graškama mahovine curila kišnica, a po simsu, s druge strane rešetki, dobovala kiša – izrastala u ritam prevratničkog tam-tama. Bio sam "primjeran" đak, ali nekoliko puta su me nastavnici izbacivali sa časova. Svi moji školski prestupi desili su se u tom okovanom prizemlju.

Sem po količini sijenke, da se nalazite u kabinetu za likovno šaptale su i školske klupe čiju ste radnu površinu mogli nakositi i tako dobiti improvizovan štafelaj. Nastavnica likovnog, drugar'ca nastavn'ca Rosa, nikada nam, međutim, nije dozvolila da naohodimo te stolove. Piskavim glasom nas je smirivala i zadavala temu. Moj favorit je svih tih godina bilo zimsko doba, kada su postojale dvije varijante. Prva, apstraktna, odnosila se na glupiranje dočaravanja "Divnih i fantastičnih šara koje, djeco, Sejo ostavi Edina na miru, mraz pravi po vašim proooooooooorima". Druga varijanta je bio Igmanski marš u svim mogućim tehnikama.

Kad smo već kod tehnika, važno je za krajnji ishod ovog teksta, navesti zbrku koju je izazvala priprema za naše prve grafičke radove. Rekao sam roditeljima da mi za naredni čas likovnog treba gipsana ploča i staklo istog formata. Veče pred čas, tata je u kupatilu zamijesio negdje tanju, negdje deblju ploču koju sam ujutru, uvijenu u novinski papir, zajedno sa isto tako umotanim komadom stakla, stavio u kesu. Kada smo iz kesa povadili naše gipsane ploče, nastala je opšta zezancija. Najviše smijeha je izazvala pljeskavica od gipsa koju je izvjesnom Hipi umijesila majka. Ispostavilo se da nam staklo uopšte nije potrebno, već da je gipsanu ploču trebalo izliti na staklu, ne bi li se dobila ravna ploha, koju je moguće, nakon urezivanja linija, otisnuti na papir.

Bez obzira na brdovitost moje gipsane plohe, prionuo sam na realizaciju moje druge omiljene zimske teme. U prvom planu se nalazila bezlična prilika, umotana u čebe, što sam postizao povlačenjem jedne otvorene jajaste linije pri čijem vrhu ucrtavao zatvorenu jajastu liniju. Iza tog bezličnog heroja, doctavanjem sve manjih oblina što su izvirale iz desnog ramena prethodnika, dobijao sam pogurenu kolonu promrzlih proletera. Njihovu epopeju nijemo je posmatrala neokićena jelka.

No, četvrtog maja 1981. u kabinetu za likovno, moglo je biti govora jedino o žalosnim vrbama. Umjesto časa kod drugar'ce nastavn'ce Rose, vanredno, trebalo je da odr-

žimo komemorativni čas razredne zajednice. U kabinet je ušao Bešo, ledokrvožilni matematičar i naš razrednik, mimo običaja, nježno spustio dnevnik na katedru i tiho, tiho, rekao da ćemo obilježiti godinu dana od Titove smrti. Pozvao nas je da ustanemo i da minutom ćutanja otpočnemo čas.

I onda je trznuo štopericu!

Gledali smo kako pritišće dugme na vrhu njene kružnice, spušta je pored dnevnika i s vremena na vrijeme, nagnuvši se onako visok i suv, provjerava proteklo vrijeme.

Stajali smo i šutali tačno šezdeset sekundi. Bez obzira na neprikladno mjesto za izvršenje potrebnih radnji, naša ožalošćenost je, uz Bešinu pomoć, bila precizna kao rješenja neke jednačine.

Godinu dana ranije, stvari su bile potpuno drugačije.

Ponedjeljak, dan nakon Titove smrti, proveli smo u školskom dvorištu. Postrojavali su nas pred vratima škole, držali nas tako, u tišini, pa nas puštali, da šapućemo po uglovima dvorišta. Bio sam nervozan, jer sam čamljenje u školskom dvorištu primio kao gubljenje vremena; nisam mogao da gledam televizijski program. Iz iskustva sam znao da u takvim situacijama crtanih filmova (iako sam smatrao da je ideja o emitovanju tužnih crtanih filmova sasvim prihvatljiva) nema, ali da će zato biti mnogo partizanskih filmova.

Na kraju su nas ponovo postrojili i pustili nas kućama. Stigao sam kasno. Nisam vidio rudare koji izlaze iz jame i ugledavši Titovu sliku, počinju da pjevaju "Druže Tito, mi ti se kunemo".

Sutradan, nakon postrojavanja, bez dreke smo ušli u školu i u učionici zatekli učiteljicu koja nam je grcajući čitala neke članke iz "Duge", "Oslobođenja" i još nekih novina. Kada bi je suze sasvim prigušile, davala je nama, da nastavimo čitanje članaka o Titu.

Mislim da je školska počasna straža formirana istoga dana.

I to sam znao od ranije. Stajao sam u holu, pored zastava, cvijeća i slike Edvarda Kardelja, nekoliko dana po nekoliko sati. Odabirali su najbolje učenike, pa smo po dvoje, sa svake strane fotografije po jedno, stajali po sat-dva. Svako ko bi ušao u školu, prišao bi nam i poklonio bi se pred fotografijom.

Tako je bilo i tada.

Stajao sam pored slike, s druge strane je stajala ridokosa Edina u koju sam bio paćenički zaljubljen, kad me je zavrtilo. Imao sam iskustva sa takvim bolom u stomaku. To mora da se završi na klozetskoj šolji. Međutim, đачki klozeti su raspolagali samo sa čučavcima, a ja sam već bio odebeltucio, tako da sam neko vrijeme ignorisao ponašanje stomaka. Njegova ignorancija je, međutim, bila jača. Kazaljke na satu su se sve sporije pokretale, dok je u stomaku već uveliko radila centrifuga. Stiskao sam zube i u mislima se uvijao, vjerujući da ću izdržati.

U sljedećoj sekundi, trčao sam prema klozetu. Najbliži je bio onaj pri sali za fizičko.

Nakon olakšavajućeg čučanja, vratio sam se u hol.

Pred Titovom slikom stajala je direktorčica.

Ništa slično scenama iz Kusturićinih, Paskaljevićevih ili Markovićevih filmova nije se tada desilo. Nije se, koliko pamtim, desilo ništa. Jedino se sjećam leđa svojih drugova iz

razreda, dok izlaze iz škole nakon dva-tri časa provedena u tišini i učiteljičinom grcanju. Ja sam u školi morao da ostanem sve dok mi ne kažu da je za taj dan moje stražarenje kraj Titove slike, gotovo.

Neke istine u filmovima pomenutih reditelja ima. Naime, ne mogu reći da sam spram Titove smrti bio ravnodušan. Mnogi znaju sliku sa splitskog Poljuda, kada, nakon obraćanja putem stadionskog razglasa jednog zvaničnika čije sam čudno ime namjeravao ne zaboraviti, fudbaleri "Hajduka" i "Zvezde" staju na centar igrališta i plačući pjevaju, poput onih rudara: "Druže Tito, mi ti se kunemo". Taj snimak ne traje dugo. Čuju se, zaista, jecaji i kuknjava sa tribina, ali kad god sam snimak sa Poljuda gledao, ja sam posmatrao Zvezdine fudbalere. Uvijek mi se činilo da momci u crveno-belim dresovima ne plaču. I to me je činilo ponosnim. Uvrtio sam sebi u glavu kako ta predstava sa plakanjem i pjevanjem postoji samo da bi utakmica bila prekinuta. Zvezda je, naime, vodila sa je-dan prema nula.

Mnogo godina kasnije, čitajući u fjorentinskom baru članak Biljane Srbljanović, objavljen u "La republici", na dvadesetu godišnjicu Titove smrti, osjećao sam isti bijes, praćen sjećanjem na uvjerenje da, eto, ni Zvezdini fudbaleri, kao ni ja ni moji roditelji, za razliku od fudbalera "Hajduka", učitelj'ce, tetke i, prema Srbljanovički, njene majke – ne plaču. U tom spomeničkom članku, Biljana Srbljanović je napisala kako je, kad je javljeno da je Tito umro, na televiziji tekao prenos fudbalske utakmice. Da li onda vjerovati i u njenu tvrdnju o majčinom raspekmezivanju i očevom oblačenju uniforme Civilne zaštite. Sve je u toj "La republici", dvadeset godina kasnije, bilo kao u školskim sastavima, koje smo pisali u nedeljama nakon Titove smrti.

"Svi ste promašili temu", rekla nam je tužno učiteljica kada nam je podijelila sveske. "Trebalo je da pišete kako ste se osjećali u trenutku kada ste čuli da je Tito umro." Svi smo, međutim, pisali ono što smo o Titu znali, a ne ono što smo prema njemu, živom ili mrtvom, osjećali.

Između tih i fjorentinskih dana, nisam stekao neki određeni sud o Josipu Brozu. Mogu da posvjedočim o nervozama i ljutnji koju sam osjećao kada bih, putujući negdje, na nekom bosanskom brdu, vidio kamenjem ispisano TITO, ili kada bi na zidu neke fabrike svježom farbom pisalo TITOV PUT JE NAŠ PUT. Isti bijes sam osjećao kada bih u stanovima svojih drugova natrapao na Titov portet na tapiseriji. U osmom razredu osnovne škole, na početku školske godine, zdrao sam Titov portret sa prve stranice čitanke. Nastavnica srpskohrvatskog je to vidjela i prijetila mi, ali kao i kada sam, poradi sebe, napustio počasno stražarsko mjesto – ništa mi se nije desilo.

Između devetsto i osamdesete i dvijehiljadite, pročitao sam mnogo o Drugom svjetskom ratu, Golom otoku, Đilasu, Rankoviću, Dedijeru i o mnogim drugim ljudima koji su sa Titom bili u nekakvom odnosu. Dedijerov drugi i treći tom "Biografije J. B. Tita" listao sam često, ali tu su bile interesantne samo fotografije.

Sve češće, ljudi koji su nastavljali da poštuju kult Titove ličnosti, iz prvih minuta sve dužih i opakijih TV dnevnika, sve brže su smiještani pod "zanimljivosti", a na početku tog perioda, sarajevsko "Oslobođenje" je u svom zaglavlju, na mjesto zakletve Titu, stavilo plaćeni oglas nekog ambicioznog mesara.

Bez obzira na sve ovo, moj odnos spram Tita i dalje gotovo i nije postojao.

Ipak, u Toskani, tokom razgovora sa Paolom, lokalnim Če Gevarom, u momentu kada smo spomenuli i Tita, jednog od malobrojnih idola mog italijanskog prijatelja, ja rekoh, na siromašnom italijanskom: "Buffone". To, prema Klajnu, znači lakrdijaš, klovn, a ja sam htio reći i lopov, prevarant. S takvim italijanskim, nisam Paola mogao ubijediti kako je u zabludi. Ali, sve i da nam je maternji jezik isti, ja to ne bih mogao da uradim.

Sve što je u vezi sa Titom, vrlo je daleko od mene. Između Tita i mene, danas, znamo, ruševine i groblja.

Često se početak naše katastrofe smjesti na početak njegove vladavine Jugoslavijom. Pjena mnogo intenzivnije zatrpa usta ako se priča o Slobi, Franji, Aliji i ostalim vitezovima polomljenog prevrnutog stola.

"Tito i ja" smo kao ona neravna gipsana ploča i ono staklo. U takvom su odnosu sva moja stvarnost i Josip Broz. Moguće je u plohu urezati mnogo dubljih i plićih linija, ali nakon otiskivanja, papir će biti skoro crn – prazan.

Šezdeset sekundi ćutanja u kabinetu za likovno, odavno je završeno. Nekakva drugačija tišina, čini mi se i mnogo uporniji sumrak, sada su tu.

Tito, u tom prizoru, jeste bespotrebno staklo.

